

TÜRK KÜLTÜRÜNDE ASLAN

Şükrü ÖZTÜRK*

Özet: Hayvanların sahip oldukları birçok üstün yanları ve özellikleriyle bir simge ya da bir sembol olarak kullanımı geçmişten günümüze tüm insanlık tarihinde oldukça yaygın bir gelenektir. Doğada bulunan tartışmasız en güçlü hayvanlardan biri olan aslan figürü, toplumların yaşamında koruyucu güç ve kuvvet sembolü olarak tarihin her döneminde pek çok medeniyet tarafından kullanılmıştır. Türk, Mısır, Mezopotamya, İran, Uzakdoğu kültüründe (Çin, Tayvan, Japonya ve Singapur), Avrupa ve Amerika medeniyetlerinde tarih boyunca çeşitli (ikonografik anlamları ile) simgesel anlamlarıyla kullanılan aslan, bugün de geçmişteki anlamlarına uygun olarak pek çok devlet, şirket, spor kulübü tarafından kullanılmaya devam ediyor.

Türk kültüründe aslan motifi güç, kuvvet, ihtişam, yiğitlik, cesaret, asalet ve hâkimiyet anlamında simgesel bir motif olarak kullanılmıştır. Öyle ki paraların üstünde, bayraklarda, hükümdar tahtlarında, mimari eserlerde, gerek sözlü gerekse yazılı pek çok edebi eserde aslan sembolik anlamlarıyla kullanılmıştır. Bu çalışmanın amacı: Hunlardan başlayarak, Kök Türklerde, Uygurlarda, Karahanlılarda, Büyük Selçuklularda, Anadolu Selçuklularında ve Osmanlı gibi Türk Devletlerinin sanatı ve kültüründe öne çıkan aslan figürünün betimlenmesi, tanıtılması ve ikonografik özelliklerinden yola çıkarak, genel özelliklerinin ortaya konulmasıdır.

Bugüne kadar aslan figürü ile alakalı pek çok çalışma yapılmış olmasına rağmen bu çalışmanın temel özelliği bugüne kadar ayrı ayrı değerlendirilen bu motifin tüm yönleri ile ele alınarak tek bir çalışmada toplanmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Türk Kültürü, Aslan, Sembol, Bayrak, Karahanlılar.

Lion In The Turkish Culture

Abstract: The use of animals as a symbol or symbol with many of their superior aspects and features is quite common in the history of mankind from past to present. It is an indisputable truth that the lion, which is one of the strongest animals in nature, has been used as a symbol of protective power by many civilisations throughout history. Having been used in Turkish, Egyptian, Mesopotamian, Persian, Far Eastern Civilisations' (China, Taiwan, Japan and Singapore) European and American Cultures; Lions till carries the same meaning it has in the past and is used by several governments, companys, and sports clubs.

Lion motif in Turkish culture has been used as a representation of power, magnificence, dignity and nobility. It can even be found on banknotes, flags, rulers' thrones and architectural works. In this study: Starting from the Huns, Root Turks, Uighurs, Karahans, Great Seljuks, Anatolian Seljuks and the Ottoman Empire throughout the entire history of the Turkish lion and its symbolic meaning, all aspects of the Turkish culture in the lion will try to handle the issue.

Keywords: Turkish Culture, Lion, Symbol, Flag, The Karahans.

Giriş

Hayvanların sahip oldukları özellikleriyle bir simge ya da bir sembol olarak kullanımı geçmişten günümüze bütün insanlık tarihinde oldukça yaygın bir durumdur. Bugün de tıpkı geçmişteki varsayılan anlamlarına uygun olarak pek çok devlet, şirket, spor kulübü tarafından aslan figürü kullanılmaya devam ediyor. Örneğin; İngiliz Futbol Ligi'nin arması, Büyük Britanya Olimpik Takımının Logosu aslandır.

Amerikan film şirketi Metro-Goldwyn-Mayer, Endonezya Havayolları Lion, Türkiye’de de Galatasaray Futbol Kulübü, Fransız otomobil firması Peugeot ve daha birçokları aslan simgesini ve aslanın çağrıştırdığı anlamlarını kullanmaktadır. Uzakdoğu Asya ülkelerinden Singapur’un ismi de aslan anlamına gelmektedir.

Aslan kelimesi için sözlüklerde şu şekilde açıklamalar yapılmıştır: Kedigillerden, erkekleri yeleli, yırtıcı, Afrika ve Asya ormanlarında yaşayan, iri yapılı, güçlü, kestane renginde, kükremesi çok korkunç, et yiyici, uzunluğu 160 cm, kuyruğu 70 cm ve ucu püsküllü, çok koyu sarı renkli güçlü bir memeli türü, vahşi bir hayvan (Çağbayır, 2007: 320; Parlatır vd., 1998: 145). Dil bilimi açısından bakıldığında; aslan kelimesinin bugün Türkiye Türkçesinde daha yaygın kullanılan aslan şekline başka, eski ve yeni Türk şivelerinde arıslan, arsilan, arsalan, astlan, arıstan, arttan vb. çeşitli şekillerine rastlanır (Büyük Lügat ve Ansiklopedi, 1981, C. I:732). Aslan kelimesinin eş anlamlısı olarak Farsçada şîr, Arapçada esed (asad) kelimeleri kullanılmaktadır. Bu üç kelime edebî ve tasavvufî Türk edebiyatında bulunmakla birlikte; Türk edebiyatında şîr kelimesi çoğunlukla, gerek müstakil gerekse çeşitli tamlamalar şeklinde kullanılmıştır. Şu ifadeler bunlardan birkaçıdır: Şîr-i gurran, Şîr-i Hakk, Şîr-i Jiyan, Şîr-i ner, Şîr-i Yezdan, Şîr-i Hudâ vb. (Gök, Abbasoğulları, 2015: 145).

Uygurca metinlerden itibaren görülen aslan kelimesi, çağdaş Türk lehçelerinde de kullanılır. Kelimenin kökeni ile ilgili olarak Tuvacadakiarsıl aba ve Teleütçedekiarsılañ ifadeleri verilmektedir (Abik, 2009: s. 12).

Aslan kelimesinin farklı Türk lehçelerinde yedi sekiz çeşit okunuşu bulunmakla birlikte, En çok kullanımda olan ve bugün Anadolu’da en çok kullanılan: Arslan, aslan biçimindedir. Arslan ya da aslan kelimelerinin sonunda kullanılan “lan” ifadesinin, kaplan ve sırtlan kelimelerindeki “lan” eki ile aynı olduğu düşünülebilir. Muhtemelen aslanın avına pençeleriyle asılması, kaplanın avının üstüne atılarak adeta onu kaplaması, sırtlanın da avını sırtlayarak onu sürükleyerek götürmesi münasebetiyle bu hayvanlar Türkçede bu şekilde adlandırılmıştır (Konyalı, 1951: 256).

Aslan kelimesinin temelde kullanımı, *arıs* (*arsıl*, *arsal* kelimesi ile de alâkalı) şeklinde iken, “lan” ekinin birleşmesi ile bu şekli almıştır (Köprülü, 1978: 598; Köprülü, 2005: 100). Türkçede kullanılan aslan kelimesi birçok yabancı dile geçmiştir. Etimolojik açıdan incelendiğinde aslan kelimesinin oluşumu şu şekildedir: Da-rd-lang>yardlang>yar&lang >yarslan>arslan (Dolu, 2013: 35-36).“R-r” sesi zayıf bir ünsüz olduğundan çoğu zaman düştüğü görülmekte olup (Tietze, C. I, 2002: 201) “arslan” kelimesi yaygın olarak “aslan” şeklinde kullanılmaktadır.

Türkçede aslan kelimesinin mecazi anlamıyla birçok şekilde kullanımı söz konusudur. Örnekler vermek gerekirse; herhangi bir kişi için “aslan gibi” denilmesi, bahsi geçen kişinin yiğit ve cesur bir insan olduğu anlatılmaktadır. Ayrıca, o kişinin güçlü, kuvvetli, iri - yarı ve heybetli bir insan olduğu anlaşılmaktadır. Kuzey yarı kürede Yengeç ve Başak takımyıldızları arasında yer alan, bir takımyıldız kümesi için de aslan ifadesi kullanılmaktadır. Herhangi bir olay karşısında kişiyi tarif etmek için “aslan kesilmek” ifadesinin kullanılmasıyla o kişinin; aslan gibi cesaretli ve atak olduğu anlatılmaya çalışılmaktadır. “Aslanın ağzına girmek”; tehlikeyi göze alarak büyük işler yapmak. Aslanın ağzında olmak şeklindeki kullanımdaysa: Eğer bir şeyin elde edilmesi, kazanılması çok zor ise bu ifade kullanılır. “Aslan payı” deyimini anlamsal olarak iki farklı kullanıma sahiptir. İlk kullanılan şekliyle; bir paylaşımında en iyisi ve en çoğu

anlamına gelirken, ikinci kullanım şekliyle; en güçlü olanın, en güzel veya en büyük payı aldığı ve ortada adaletsiz bir paylaşımın olduğunu ifade eden biçimidir. “Aslan sütü emmiş” ya da son günlerdeki moda kullanım haliyle “aslan yüreği yemiş” sözleri; kahraman, cesaretli, yürekli anlamındadır. Bir coğrafya için kullanılan: “Aslan yatağı” ifadesi, yiğitliği ve cesareti çok olan yerler için kullanılmaktadır. “Aslan yürekli”: Kendisini hiç kimsenin ya da hiçbir şeyin korkutamayacağı kişiler için kullanılır.

1. Türklerde Aslan ve Sembolik Anlamları

Hayvanların kendilerine özgü birtakım özellikleriyle çeşitli kişilere, olaylara ya da nesnelere benzetimi, tüm Dünya’da olduğu gibi Türk tarihinde ve kültüründe de önemli yeri olan bir durumdur. Türklerin kullandığı hayvan sembollerinden bazıları, onların geçmişteki inançları olan Gök Tanrı dini ve Türk töresiyle ilgiliyken, bazıları da Türklerin sonradan çeşitli yollarla etkisinde kaldıkları veya doğrudan doğruya benimsemiş oldukları Hıristiyanlık, Budizm, Maniheizm gibi dinlerle ilgilidir. Aslan; güç, kuvvet, hâkimiyet, hükümdarlık ve hükümdarlığı sembolize eden bir simge olarak kullanılmıştır. Kimi zaman bir hükümdarın bizzat kendi adı olarak ya da kimi zaman unvan olarak kullanılmıştır. Şimdi tarih boyunca kurulan bazı Türk Devlet ve toplumlarında gerek bir isim ya da unvan olarak kullanılan gerekse simgesel anlamlarıyla Türk kültüründe aslanı inceleyelim:

1. 1. Hunlarda Aslan

Hun Dönemine ait ve kurganlardan çıkarılarak günümüze kadar ulaşan pek çok eserde aslan figürü yer almaktadır. Bununla beraber üzerinde aslan figürlerinin bulunduğu en önemli eserler: Esik Kurganı’ndan çıkarılan; “Altın Elbiseli Adam” ve Pazırık kurganından çıkarılan; “Pazırık Halısı”dır.

Altaylarda Pazırık kurganlarından çıkarılan eserler üzerinde aslan-grifon tasvirlerine de rastlanmaktadır. Ele geçirilen eserlerdeki aslan-grifon tasvirleri bize aslanın Türklerde daha erken devirlerden itibaren tanındığını gösterir (Çoruhlu, 2002: 164; Çoruhlu, 1999: 149).

Aslan, Hunlarda bir motif ya da simge olarak sanat eserlerinde kullanımının yanı sıra hükümdar isimlerinde de kullanılmıştır. Güney Hun Devleti’nin 94-98 yıllarında hüküm süren yabgularından birinin Çincedeki adı Shih-tse’ydi. Bu kelimenin Çincedeki anlamı ise; aslandı. Tabii ki bahsi geçen Hun Yabgusunun asıl adı bu değildi, asıl adı Türkçe Aslan’dı; ama ne yazık ki Türkçe kelime kayda alınmamış, Türkçe isim Çinceye tercüme edilmiştir (Dolu, 2013: 35).

1. 2. Kök Türklerde Aslan

Kök Türkler, Budizm’e karşı direniş gösterip halk olarak bu yabancı dinin benimsenmesine karşı olsalar bile, bazı hükümdarlar Budizm’e eğilim gösterdiler. Örneğin; Taspar (T’opo) Kağanın böyle bir eğilimi olduğu ve bundan dolayı da Kumtura’daki Budist külliye muhtemelen onun yaptırdığı ve bundan başka tapınaklar da inşa ettirdiği, bunun yanı sıra Buda’nın simgelerinden olan aslanı unvan olarak aldığı düşünülmektedir (Eberhard, 2000: 387; Pınarbaşı, 2004: 60).

Daha önce de ifade edildiği gibi Türkler kültüründe, birçok hayvan çeşitli özellikleri sebebiyle sembolik olarak ve simgesel anlamlarıyla önem arz etmektedir. Ancak bilhassa iki hayvanın Türklerde önemli bir yeri vardır. Bunlardan birisi kurt (börü) iken,

diğeri ise aslandır (veya bars = tonga). Çince belgelerde, hem Kök Türk Kağanlığının kuruluşu, hem de 630'dan sonraki fetret devrinden çıkarken, Türklerin önderliğini üstlenen iki boydan söz edilir. Bunlardan birisi A-shih-na (Aşina) ailesidir ki; Bumin'in dolayısıyla, İltiş Kağan'ın mensup olduğu kabiledir. Bir diğeri de A-shih-teler (Aşite), yani ünlü devlet adamı, âlim ve komutan Tonyukuk'un ailesidir. Türk tarihindeki büyük vezirlerden birisi olan ve II. Kök Türk (Kutluk) Devleti'nin veziri olan Tonyukuk'un adının kökeninin aslanla ilgili olabileceği konusunda Saadettin Gömeç Hoca şu tespitlerde bulunmuştur: “Tonyukuk'un adındaki “Tun” veya “Ton” (Tong-Tung) büyük bir ihtimalle A-shih-te'yi ifade etmektedir. Hem Kök Türkler, hem de Uygurlar çağında Tun/Ton/Tung/Tong soyadını taşıyan kişilere sıkça rastlamak da mümkündür. Aynı zamanda bu adın Tonga ile de irtibatlı olabileceğini gözden ırak tutmamak gerekir. Kaşgarlı Mahmut, “Tonga” kelimesi hususunda; “Kaplan cinsinden bir hayvandır. Çok kere kişi adı olarak kullanılır. Tonga Han, Tonga Tigin denir. Türklerin büyük hakanı Afrasiyab'ın asıl Türk adı Tonga Alp Er'dir” der. Bilindiği gibi 779 senesinde, Yağlakar ailesinden Böğü Kagan'ı öldürerek Uygur tahtına çıkan Tonga Baga Tarkan da, büyük bir ihtimalle Tonyukuk'un soyundandır. Ayrıca daha sonraki yüzyıllara ait bir kitabede, Tonyukuk'un nesillerinin Uygurlara da hizmet ettiği söylenmektedir” (Gömeç, 2014: 29-33). Kök Türklerin Batı kolunun hükümdarı olan Toharistan hâkimi Tong Yabgu'nun adında da Tong kelimesi aslan anlamıyla kullanılmaktadır. Tong Yabgu Kağan, 618-630 yılları arasında Batı Kök Türk Devleti'ni yönetmiş olan bir hükümdardır (Salman-Özgüdenli, C. 43, 2013: 171). Toharistan yabgularının Türklerin A-shih-na (Aşina) sülalesine mensup oldukları bazı Çin kaynaklarında açıkça ifade edilmektedir (Tezcan, 2012: 317).

Resim 1: Tong Yabgu Kağan dönemine ait (VII-VIII yy.) paralar www.turkctarih.com/gokturk-kaganli-donemi-turk-madeni-paralari-2 (Erişim Tarihi: 06. 12. 2017).

1. 3. Uygurlarda Aslan

Eski Türkçede “yalnguk” insan demektir. Uygur yazılarında, “yalngukların arslanı iligler”, yani “insanoğlunun aslanı, hakanlardır”, denilmektedir (Ögel, C. 2, 1995: 137). Anlaşılabacağı üzere hükümdarlar aslana benzetilmiştir.

Turfan Uygurları, hükümdarların aldıkları unvanlara göre Çin kaynaklarında isimlendirilmişlerdir. X. yüzyıl sonlarına kadar “Kağanlık”, bu tarihten sonra da “Hanlık” olmuşlardır. “Arslan”, unvanını alan Han'lar, ülkelerinin de bu unvanla çağrılmasına sebep olmuşlardır. İlk defa Çin Elçisi Wang Yen Te'nin seyahatnamesiyle ortaya çıkan ve Çin kaynaklarına giren bu durum, kendilerinin bu tarihten sonra Çinlilerce; “Arslan Han Uygurları” olarak isimlendirilmelerine yol açmıştır. Turfan Uygurlarında 981 yılından itibaren aslan kelimesi hükümdarların unvanı olarak kullanılmaya başladı. Bu unvan daha sonraki süreçte diğeri Uygur Devletleri tarafından

da kullanılmaya başlandı (İzgi, 1989: 32, 63). Arslan Han (981-985), Çin elçisi Wang Yen Te'nin ziyaret ettiği Uygur hanıdır. Uygur Hakanı Aslan Han kendisini, "Aslan Kral" olarak tanımlıyordu (Sümer, C. I, 1999: 73; İzgi, 1989: 39). Yine Uygurlar döneminde Kara Hoço Hükümdarı (981) Si'çeu'da kendisini Aslan Han olarak adlandırmıştır (Tuncer, 2012: 145). XIII. yüzyılın sonları ile XIV. yüzyılın başlarında, Uygurlarda, Arslan Bilge Tengri İllig Kireşiz Iduk Kut isimli bir Iduk Kut'un da Uygur hükümdarı olduğu tahmin ediliyor. Arslan Bilge Tengri İllig Kireşiz Iduk Kut'un oğlu olan ve Arslan Bilge Tengri İllig Künçük Iduk Kut adını taşıyan bir başka Uygur Hükümdarı'nın da adında aslan adı bulunmaktadır (Sümer, C. I, 1999: 74).

1. 4. Karahanlılarda Aslan

X. yüzyılda kurulan ve ilk Türk-İslam Devleti olan Karahanlılar'da aslan kelimesi, Karahanlı hükümdarları tarafından bir unvan olarak, yüzyıllar boyunca kullanılmıştır. İslamiyet'ten evvelki Türk devlet geleneklerini güçlü bir şekilde muhafaza eden Karahanlıların, aslan kelimesinin hükümdarlar tarafından, bir unvan olarak kullanımı usulünü de aynen tevarüs ettiklerini rahatlıkla söyleyebiliriz.

Çin kaynakları, Doğu Türkistan'da Kuça hükümdarının aslan şeklinde bir taht üzerinde oturduğunu ve bu sebeple hükümdarın kendisine "Arslan Hükümdar", halkın da hükümdarına "Arslan Han", dediklerini kaydediyorlar (Eberhard, C. 7, 1942: 133). Kuça Kralının, Budist keşişi Kumarajiva için, altından bir aslanlı taht yaptırdığı da tarihi kayıtlardan bilinmektedir. Bu rivayet ile Müslüman Karahanlıların, gerek doğu ve gerek batı koluna mensup hanlar tarafından, "Buğra", "Arslan" ya da "Aslan" gibi isimlerin bir unvan olarak alındığını gösteren tarihî kayıtlar arasında bir ilişki olduğu ortadadır. Bu hanlar, tahta geçerken eski Tu-kiu hanları gibi, yeni bir lâkap alırlardı. İşte bundan dolayı Karahanlılar da aynı unvanı taşıyan birçok hükümdara rastlanmaktadır. Bir taraftan aynı hükümdarın çeşitli lâkaplar taşıması, diğer taraftan da aynı lâkapların birçok hükümdar tarafından kullanılması, Karahanlılar tarihine ait araştırmaları ve hanedanın muntazam bir kronolojisinin oluşturulabilmesi konusunda işleri oldukça zorlaştırmaktadır. Karahanlılara ait paraların araştırılması esnasında paraların üzerinde "Arslan" unvanının oldukça fazla kullanıldığı rahatlıkla görülebilmektedir (Köprülü, C. I, 1978: 603-604; Köprülü, 2005: 109).

Konuyu burada biraz daha detaylı bir şekilde ele almak gerekirse; Karahanlılar konusunda en yetkin isimler arasında yer alan Omelyan Pritsak ve Reşat Genç Karahanlılarda "Arslan/Aslan" unvanının kullanımı ile ilgili olarak önemli tespitler yapmışlardır. Aslında, iki bilim insanı da meseleye birbirleriyle tezat oluşturacak bir zaviyeden bakıyorlar. Aslan ve arslan unvanlarının kullanımı ile ilgili olarak Omelyan Pritsak'ın tespitleri şu şekildedir: "Karahanlı Devleti, kavimleri yarı-yarıya ayıran Altay sistemine uygun olarak, iki kağan idaresinde, iki kısma ayrıldı. Doğu kısmının hâkimi olan büyük kağan Kara-Ordu'da yerleşti. O, Arslan Kara Hakan unvanını taşıyor ve aynı zamanda, bütün Karahanlılar sahasının en yüksek hâkimi sayılıyordu. Batı kısmının hükümdarı, ortak - kağan, önce Taraz da, sonra Kaşgar'da ve daha sonra tekrar Taraz'da yerleşmiştir. Unvanı, Buğra Kara Hakandı. Her iki hayvan ismi, arslan/aslan ve buğra, aslında, Karluk kavmi birliğine dâhil büyük grupların ongunuydu. Çiğillerinki "Arslan/Aslan" ve Yağmalarinki ise "Buğra" idi. Bu iki baş-hükümdardan başka, hâkimler zümresine, sülâleye mensup, daha dört alt-kağan ile altı hükümdar vekili bulunuyordu, Kademe kademe yükselme esasına dayanan bu rütbelere özel bir sistem meydana getiriyordu. Böylece mesela arslan-ilig, mevkii boşaldığı takdirde, buğra-han

yerine geçiyor ve buğra han da aynı şekilde arslan han yerine geçebiliyordu. Bir hükümdarın yerine geçecek olan diğer hükümdarın seçimi bu şekilde rütbe esasına göre yapılıyordu (Pritsak, C. 6, 1977: 252-253). Ancak Pritsak'ın Karahanlı Devletini oluşturan Yağma boyunun buğra, Çiğil boyunun ise aslan ile temsil edildiği fikrine Reşat Genç katılmamaktadır. Şöyle ki; "Sözü edilen hayvanların (aslan ve buğra), Türk tarihinde çeşitli örnekleri olduğu gibi, birer ongun olmaları kuvvetle muhtemel ise, Omelyan Pritsak'ın Arslan'ı Çiğiller 'in, Buğra'yı da Yağmalar'ın ongunu şeklinde göstermesini hiç değilse şimdilik ihtiyatla karşılamak durumundayız. Çünkü Aslan Han terkibi de Karahanlılar için yeni bir unvan olmayıp aynı unvan Uygur hükümdarları tarafından da kullanılmıştır. Ayrıca Bahaeddin Ögel'in bildirdiğine göre Kök Türk ve Uygur hükümdarlarının tahtları aslan motifli idi ve özellikle Uygurlarda Arslan Han unvanı da bununla ilgili bulunuyordu. Ancak yukarıda işaret edildiği gibi, gerçek olan bir husus vardır ki o da Yağmaların başında bulunan hükümdarların, daha erkenden Buğra Han unvanını taşımış olmalarıdır. Onların bu unvanının Karahanlılarda çok yaygın bir şekilde kullanılması da şüphesiz Yağmaların bu devletin kurucuları olmaları ile ilgilidir. Bu cümleden yola çıkarak, Kutadgu Bilig'in ithaf edilmiş olduğu Kaşgar hükümdarı Ebu Ali Hasan'ın unvanları arasında Buğra Han (Hakan) unvanının bulunmasına karşılık onun babasının unvanları arasında da Arslan Hakan (Han) unvanının bulunması, Pritsak'ın ifade ettiği gibi unvanların kullanılmasında Yağma, Çiğil gibi bir boy ayırımı yapılmadığını göstermektedir" (Genç, 2002: 82). Sonuç olarak tarihçiler, Karahanlı Hükümdarlarının aslan ve buğra gibi hayvanların isimlerini, diğer birçok Türk Devlet ve topluluklarında da olduğu gibi birer ongun olarak görmüşler ve bu isimlerin hükümdar unvanı olarak kullanıldığı hususunda hem fikirdirler. Ancak aslanın Çiğil Türk Boyu'nu, buğranın ise Karahanlı Devletini kuran bir başka Türk boyu olan Yağmaları temsil ettiği görüşünde ortak bir fikre varamadıklarını söylememiz mümkündür.

1. 5. Büyük Selçuklularda Aslan

Büyük Selçuklu Devleti'nde aslan diğer Türk devletlerinde olduğu gibi güç, kuvvet, cesaret, yiğitlik anlamlarına gelecek şekilde sembolik anlamlarıyla kullanılmaya devam edildi (Şapolyo, 1972: 68).

Selçuklularda da tıpkı Karahanlılarda olduğu gibi aslan unvanlı hükümdarlara oldukça sık bir şekilde karşılaşmak mümkündür. Eski Türk devlet teşkilatında kağandan sonra yabgular ve şadlar geliyordu. Kök Türk ve Uygur çağında yabgular batıdaki Tarduş boylarına, ilk şad da doğudaki Tölöslere tayin ediliyorlardı. Dolayısıyla hem Karahanlılarda, hem de Selçuklularda aslan/arslan unvanlı kişilerin yabgu oldukları ortadadır. Ancak belirli bir zamandan sonra yabgu kelimesi anlam kaybetmiştir. Başlangıçta hükümdardan sonra ikinci dereceyi alan yabgu, büyük bir ihtimalle VIII. yüzyıldan sonra, özellikle batıda han manasına da kullanılmıştır (Gömeç, 2014: 42-43).

Büyük Selçuklu Devleti'nde gerek hükümdarlara gerekse bu dönemde yaşayan pek çok beye aslan ismi verilmiştir. Büyük Selçuklu Devleti'nin kurucusu Selçuklu hanedanının atası olan Selçuk Bey'in büyük oğlu olan Arslan Yabgu, Çağrı Bey'in büyük oğlu Kara Aslan (Kavurd), Çağrı Bey'in diğer oğlu Sultan Alparslan, Sultan Alparslan'ın bir rivayete göre oğlu bir rivayete göre kardeşi olan Arslan Argun, Çağrı Beyin kızı Hatice Arslan Hatun, Selçuklu soyundan Musa Yabgu'nun oğlu Sultan Alparslan'ın amcası Kara Aslan Böri, Sultan Alparslan'ın komutanlarından Arslantaş,

Sultan Alp Arslan'ın emirlerinden Begarlan vb. Büyük Selçuklular zamanında aslan ya da arslan ismini taşıyan hükümdar ya da beylerden bazılarıdır.

Büyük Selçuklular döneminde aslan sembolik anlamlarıyla günlük hayatta da kullanılmaya devam ediyordu. Bu durumu Sultan Alparslan'ın Ani Kalesi'nin fethi esnasında askerlerini aslana benzetmesinden anlayabiliriz. Alpaslan bir ordu ile yola çıktı. Büyük bir kuvvetle Ani Kalesi'ni kuşattı. Bu kale çok kuvvetli surlarla kaplı, içi binlerce askerle doluydu.

Alpaslan askerlerini kale önünde toplayarak, onlara şu sözleri söyledi:

- “Askerlerim! Sizin gibi cesur askerlerin hükümdarı bulunduğumdan dolayı iftihar ediyorum. Tahta çıktığım ilk günlerde, isyan bulutlarını, bir yıldırım gibi defettiniz. Şu anda Türk Milleti düşmanları yok etmenizi beklemektedir. Düşman çokluk ise de hücumlarınıza dayanamayacaktır. Çünkü onlar vatanlarını değil, canlarını kurtarmaktan başka bir şey düşünmeyen bir takım korkak adamlardır. Sizler ise, canımı düşünen değil, asıl şerefin vatan uğrunda can vermek olduğuna inanan aslanlarsınız” (Şapolyo, 1972: 68).

1. 6. Anadolu Selçuklularında Aslan

Türkiye’de Orta, Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da yaşadığı bilinen Asya aslanının Anadolu’da nesli günümüzde tamamen tükenmiş bir vaziyettedir. Anadolu’da yaşayan son aslanların 13. yüzyılda Anadolu Selçukluları zamanında yaşadığı varsayılmaktadır.

Aslan, daha önceki Türk Devletleri’nde olduğu gibi güç ve kuvvet sembolü olarak Anadolu Selçuklularında da kullanılmıştır. Orta Çağ Anadolu’sunda özellikle Selçuklu Dönemi eserlerinde ay, güneş, gezegen ve yıldızlar önemli bir yer tutmuş, güneş ve aydınlık simgesi olan aslan birçok sanat ve mimari eserde bol miktarda kullanılan motifler olmuştur (Alp, 2009: 43).

Anadolu Selçuklularında aslan hükümdarlık simgesi olarak kullanılıyordu. Bunun en somut örneklerden biri, Sultan I. Alâeddin Keykubad’ın minyatürüdür. Aslı Kahire Milli Kütüphanesi’nde bulunan minyatürde görülen Alâeddin Keykubad’ın göğsünde görülen zırh aslan başı şeklinde biçimlendirilmiştir (Tuncer, 2012: 148). Anadolu Selçuklularında aslan ismini taşıyan birçok hükümdar işbaşına gelmiştir. Türkiye Selçuklu Devleti’nin kurucusu ve ilk hükümdarı Sultan Süleyman Şah’ın oğlu olan I. (İzzeddin) Kılıç Arslan (Öztuna, 1998: 27), Türkiye Selçuklu Devleti sultanı I. Kılıç Arslan’ın kardeşi Davud Kulan Arslan (Sevim-Merçil, 1995: 152-153), babası I. Kılıç Arslan’dan sonra 1107-1124 yılları arasında Malatya’da hüküm sürmüş Selçuklu soyundan bir şehzade olan Tuğrul Arslan (Metin, 2017: 48), Anadolu Selçuklu Devleti’nin dördüncü hükümdarı II. (İzzeddin) Kılıç Arslan, I. Alaeddin Keykubad’ın oğlu İzzeddin Kılıç Arslan (Eser, 2006: 239), (1204- 1205 yıllarında Anadolu Selçuklu hükümdarı olan) Sultan III. İzzeddin Kılıç Arslan, I. Alâeddin Keykubad’ın torunu ve II. Keyhüsrev’in oğlu olan IV. Sultân Rukneddin Kılıç Arslan, aslan ismi taşıyan hükümdarlara örnek verebileceğimiz kişilerdir.

1. 7. Osmanlılarda Aslan ve Aslanhaneler

Tarih boyunca gerek Türk gerekse başka milletlere mensup pek çok hükümdarın saraylarında aslan beslediklerini ve aslan avlarına çıktıklarını biliyoruz. Hatta aslanları ehlileştirerek onları birer muhafız gibi kullananlar dahi olmuştur. Osmanlı Devleti

döneminde daha önceki Türk Devletleri ile mukayese edildiğinde aslan isminin kullanımı neredeyse hiç yok denecek kadar azalmış olmakla beraber, padişahların aslanlara olan ilgilerinin devam ettiğini ve hatta bu hayvanların beslenmesi için aslanhane denilen özel yerler oluşturdıkları söylenebilir.

Topkapı sarayında vahşi hayvanların muhafazasına mahsus yere aslanhane adı veriliyordu (Pakalın, C. 1, 1993: 95). Aslanhane bulundurmak âdeti hâkimiyetin, hükümdarlığın bir şiarı gibi son asra kadar yaşamıştır. Müslüman hükümdarlarının saraylarında, baş şehirlerinde birer aslanhane vardı. Fatihin yaptırdığı sonra (Eski saray) adını alan ilk Osmanlı sarayında ve daha sonra yapılan Yeni sarayda (Topkapı Sarayı) Aslanhane vardı. Aslanların sayısına göre de bir aslanlı başının idaresinde yeter sayıda aslanlı bulunurdu. Aslanhane zaman zaman yer değiştirmiştir. Topkapı sarayının ilk arslanhanesi, Cebhane-i Amire binasıyla sarayın sur duvarları arasındaydı. Burası yandıktan sonra aslanlar için Kanuni Sultan Süleyman'ın veziri olan Damat İbrahim Paşa'nın sarayı iken sonra Fazlı Paşaya geçen ve (Fazlı Paşa Sarayı) adıyla anılan sarayın altındaki Binbirdirekte Ser Mimarın-ı Hassa İbrahim Kami tarafından özel yerler yapılmıştır. Bir ara devlete ait aslanlar Yedikule'de muhafaza edilmiştir. Adliye sarayı yapılmak üzere yıktırılan eski hapishane binasının yerindeki Bizanslılardan kalma bir binada, Fatih'ten beri aslanlar ve filler için hususi yerler bulunduğunu tarihi kaynaklardan öğreniyoruz (Konyalı, 1951: 257; Eyice, C. 3, 1991: 403). IV. Murat zamanında, Aslanhanenin bir aslanlı başı, bir kethüdası ve yüz kişilik aslanlısı vardı. IV. Murat'ın meşhur geçit resmine on arslan, beş pars ve on iki kaplan katılmıştı. Revan köşkünün önüne aslanlar bağlanırdı (Konyalı, 1951: 257). Sultan Abdülaziz zamanında, Sultan Mahmut köşkü aslanlar için tahsis edilmiş olup, aslanhane adını almıştır (Pakalın, C. 1, 1993: 95). Aslanları çok seven Abdülaziz de sonradan Topkapı Sarayı içinde ve Beylerbeyi Sarayı'nda birer arslanhane yaptırmıştır (Köprülü, C. I, 1978: 603-604; Köprülü, 2005: 109). Abdülaziz'in bir aslanla güreş yaptığı meşhurdur. Sultan II. Abdülhamid'in ise Yıldız Sarayında aslanhaneleri vardı. Aslanlar fillerle beraber padişah tarafından elçiler kabul edilirken Topkapı sarayının birinci avlusuna, cephanenin önüne bağlanırlardı. 1530'da Avusturya elçilik heyeti padişahın huzuruna kabul edilmek üzere saraya girerlerken burada aslanlar ve filler görmüşlerdi. Bu hayvanlar yurt içinden tedarik edildiği gibi bazen uzak yakın devletler tarafından hediye olarak da gönderilirdi (Konyalı, 1951: 258).

2. Türklerin Aslana Benzetilmesi

Türklerin meziyetleri hakkında yazılan Arapça eserlerden biri olan İbn Hassûl'un; Kitabü Tafzili'l-Etrak 'Ala Sa'iri'lecnad ve Menakibi'l-Hazreti'l-'Aliyeti's-Sultaniyye (Türklerin Diğer Askerlere Üstünlüğü ve Sultan Tuğrul Bey'in Menakıbı) adlı risalesidir. Bu risale Selçuklularla Büveyhiler arasındaki rekabet sebebiyle yazılmıştır (Şeşen, 2003: 119).

İbn Hassûl, kitabını Tuğrul Bey'e okunmak üzere veziri Amidülmülk el-Kündüri'ye sunmuştur. İbn Hassûl, Hz. Muhammed'e atfedilen: "Türkler size dokunmadıkça siz onlara dokunmayın.", sözünü delil getirerek Türkler'in muteber bir millet olduğunu söylemektedir (Kucur, C. 20, 1999: 29). İbn Hassûl, eserinde Türkleri hem fiziki hem de mizaç olarak aslana benzeterek şunları söylemiştir: "Bütün milletler içinde cesaret ve şecaatçe yani cesaret olarak onlardan daha ileride olan ve büyük maksatları elde etmek uğrunda onlardan daha ileri gidebilen bir millet yoktur. Allah-u Teâlâ onları aslan suretinde yaratmıştır. Yüzleri enli ve burunları basıktır. Bilekleri yoğundur. Yavuz

yaradılışlıdır. İlerinde ince belli ve uzun yüzlü ve büyük gözlü olanları nadirdir. Asker içinde bunlardan başka diğer topluluklardan herhangi bir kişinin terbiye amacıyla disiplinize edilmesi o ferdin mensup olduğu topluluğa gözdağı olur ve onların hepsini sindirir. Fakat yalnız Türklerdir ki zecr (menetme, engel olma) umumi olmadıkça onlardan hiçbir kimsenin gözü yılmaz” (Azzavi, C. IV, 1940: 259).

3. Dini Motifler-Dini Kişilikler ve Aslan

İslamiyet'ten önceki Türklerin dini inançlarında ve toplumsal hayatında aslanların çok önemli birer motif olarak yer aldığını söylememiz mümkündür. Türk ve Moğol boylarına ait olan efsanelerde mavi kurt ve mavi aslan önemli bir yer tutmaktadır Türk - Moğol mitolojisinde mavi aslan ve kaplanlar, Altay boyunun atası sayılan Tengri'nin gücünü sembolize eder. Tengri, mavi göklerin ve mutlak hâkimiyetin sembolüdür (Mazlum, 2011: 133). Orta Asya Türkleri arasında oldukça yaygın olan Şaman inançlarına göre; aslan, şamana gökyüzü ve yeraltında yardımcı olan ruhtur. Türbe ve mezar taşlarında görülen aslan kabartmaları ölünün ruhuna gökyüzü seyahatinde yardımcı olacak ruhları sembolize edebilir. Niğde Hüdavent Hatun türbesi, Kayseri Döner Kümbet, Tokat, Kırşehir mezar taşlarında aslanla birlikte görülen rozetler ve hayat ağacı tasvirleri bu düşünceyi doğrular. Şaman, koruyucu ruhla yani aslanlarla yaptığı gökyüzü seyahatinde hayat ağacı vasıtasıyla gökyüzüne, aya ve güneşe varır. Şaman davullarında, elbiselerinde ay ve güneş, çeşitli gezegenler benzer şekilde yuvarlak rozetlerle belirtilir. Kayseri Döner Kümbet, Erzurum Yakutiye medresesi ve hayat ağaçlı mezar taşlarında aslanlar aynı zamanda ebedî hayat sembolü ve dünyanın ekseni olarak kabul edilen tılsımlı ağacı bekleyen kudretli yaratıklardır. Bazı aslanların kanatlı işlenmesi ve birçok örnekte şaman inancında hayat ağacıyla ilgili olarak önemli rolü olan hayat ağacının tepesinde çift veya tek başlı kartalın (bazı örneklerde çift kuş) verilmesi de bu tabloyu tamamlar (Öney, 1971: 37-38).

Aslan, İslamiyet'le birlikte gerek Türk gerek diğer İslam uygarlıkları içerisinde birçok kişiyle ilişkilendirilmiştir Müslümanlar tarafından hem Hz. Ali hem de Hz. Hamza kahramanlık ve cesaretleriyle “Allah'ın aslanı” olarak nitelendirilmişlerdir. İbn-i Sina'nın Ebu'l-Hasan Harakâni'yi ziyareti konusunu işleyen menkıbede Şeyh'in topladığı yakacağı bir aslanın üzerinde evine kadar getirmesi konu edilmektedir. Ebu'l-Hasan Harakâni bu şekilde aslanları dize getiren olağanüstü bir dini kişilik olarak tasvir edilmektedir.

Resim 2: Ebu'l-Hasan Harakâni'yi Bir Aslan Üzerinde Tasvir Eden Resim. www.ankaenstitusu.com/turk-budizmi-turk-budist-kozmoloji-ve-mitolojisi (Erişim Tarihi: 06. 12. 2017).

Hacı Bektaş Veli etrafında da aslan içeriğine sahip kimi menkıbeler anlatılmıştır. Hacı Bektaş Veli'ye ait Vilayetname'de Hacı Bektaş Veli'yi görmek isteyen Seyyid Mahmud Hayrânî elinde yılandan oluşan bir kamçı ile aslanın sırtına binmiş olarak gelmiştir. Ayrıca Vilayetname'de Hacı Bektaş Veli'nin manevi gücünü ifade etmek için “Hünkâr Hacı Bektaş Veli, Türkistan'dan Rum ülkesine hareket edince önce Hacca niyet etti yolda çöl içinde tenhaca giderken aslanların sığındıkları bir yere uğradı. Oraya korkudan insanlar adım atamazlardı. Hünkâr oraya adım atınca iki aslan hünkâra saldırdı. Yanına geldiklerinde hünkâr ikisini de başlarından kuyruklarına kadar sıvazladı ikisi de taş oldu. Bunun üzerine diğer aslanlar yüzlerini yere sürüp yalanmaya başladı.” biçimindeki hikâye anlatılmaktadır (Tuncer, 2012: 148).

İslamiyet dışında daha başka din ve inanç sistemlerinde de aslanın tarih boyunca kullanıla gelen simgesel anlamlarıyla, bazen bir tanrı ile (Budizm'de Buda ile) bazen de bir din büyüğü ile (Hıristiyanlıkta Hz. İsa ile olduğu gibi) ile irtibatlandırılan bir hayvan olduğu görülür. Budizm, Yahudilik ve Hıristiyanlıkta aslan'ın hangi anlamlarda ve nasıl kullanıldığı konusunda bazı örnekler verebiliriz:

Buda mitolojisi daha çok güneşle ilgilidir. Buda'nın öğretisinin simgesi güneş tekerleğidir. Hindistan'da “simhasana” adı verilen aslanlı tahtlar krallara özgüdür (Pınarbaşı, 2004: 51). Budist gelenekte yasaları koruyan aslandır. Aslan, Budist mitolojide bazen Tanrı'yı bazen de hükümdarın kendisini ya da oturduğu tahtı simgeler. Buda, Sakya'nın aslanı olarak anılır ve vücudunun duruşu aslana, konuşmalarıysa insanları uyaran aslan kükremesine benzetilir www.dusunuyorumdergisi.com/aslan-sembolu-uzerine (Erişim Tarihi: 06.12.2017).

Hz. Süleyman'ın Tevrat'ta anlatılan on iki aslanlı tahtı, aslanlı tahtların tek tanrılı dinlere inanan kültürlerde de benimsenmesine yol açmıştır. Hıristiyanlıkta da aslan çeşitli simgesel anlamlar taşır. Efsanevi doğal tarihe göre genç aslanlar ölü doğar ama babalarının nefesiyle doğumdan üç gün sonra yaşamaya başlarlar. Böylece aslan yeniden dirilme ile ilişkili hale gelmiş ve Yaşamın Efendisi İsa'nın simgesi olmuştur (Pınarbaşı, 2004: 51-52). Hıristiyanlık inancında Hz. İsa ve annesi Hz. Meryem'in Mısır'a yaptıkları seyahat esnasında aslan ve panter gibi yırtıcı hayvanlar tarafında korunduğu anlatılır. Şöyle ki: “Kutsal Aile Mısır'a yolculukları sırasında çölde aslan ve panter gibi çeşitli yırtıcı hayvanlarla karşılaşır. Annesinin korktuğunu gören çocuk İsa, Meryem'e korkmamasını, hayvanların onlara hizmet etmek için bulunduğunu söyler. Çocuk İsa'nın bu sözleri üzerine itaat eden yırtıcı hayvanlar, yolculukları boyunca “Kutsal Aile”ye eşlik ederek yol gösterirler. Milano Ambrosiana Kütüphanesi'nde bulunan 15. yüzyıla ait iki minyatür bu öyküyü konu alır. İlkinde Kutsal Aile'nin yırtıcı hayvanlarla karşılaşması, ikincisinde ise Hz. Meryem ve çocuk İsa'yı taşıyan eşeğe aslanlar ve panterlerin yol göstermesi betimlenir (Tükel-Arsal, 2014: 119-120).

4. Türk Edebiyatında Aslan

Türkler gök gürlemesini aslan kükremesine benzetiyorlardı. Eski Türkler, bilhassa X. ve XI. asırlardan itibaren gök gürlemesini, bulutların bir sesi olarak kabul ederlerdi. Bu sebeple eski Türkler gök gürlemesine ve hatta şimşeklerle yıldırımların şakımasına bile, “Bulut kökredi” yani “Bulut kükredi” derlerdi. Eski Türkçede kükremek, kökremek fiili, daha ziyade aslanların bağırmasını ifade etmek için kullanılan bir ifadeydi. Mesela en eski Türk şiirlerinde, “Arslanlayu kökredim”: yani “aslan gibi veya aslanlaşıp kökredim” gibi, birçok cümleye rastlıyoruz. Bundan da açık olarak anlaşılıyor ki büyük

devlet kuran Türk toplumları, Altay ve Sibiryâ mitolojilerinde olduğu gibi, bu kişiliği ve kükremeyi, bulutların arkasında yatan ejderhalara değil; bulutun bizzat kendisi ile ilgili görüyorlardı. Belki daha eski çağlarda bulutun kükremesi, çok daha mitolojik, birçok sebeplere de dayandırılabilirdi (Ögel, C. 2, 1995: 269).

Aslan sembolü Oğuz Kağan Destanı'nda kimsenin ona kolay kolay yaklaşamadığı kudretli ve yenilmez bir hayvan olarak tasvir edilmiştir (Gök, Abbasoğulları, 2015: 146).

Türk tarihi ve edebiyatı açısından olağanüstü bir kıymete haiz olan Dede Korkut Hikâyelerinde aslan: “hayvanların kıralı”, “kağan aslan”, “canavar serveri”, “Amıt soyunun aslanı”, “erenlerin aslanı” şeklinde, hükümdarlıkla, liderlikle, güç ve kuvvetle simgelenmiştir. Dede Korkut Hikâyelerinde dişi aslanlarda birer hikâye kahramanı olarak kullanılmış olup, alışılâgelmişin ötesinde yırtıcı, kavgacı aslan anlayışına aykırı olarak anne şefkat ve merhameti ile dolu aslanlar anlatılmıştır.

Dede Korkut Hikâyelerinin birinde Oğuzlar uğradıkları bir saldırı sonucu, kaçıp, göçerler. Bu sırada Aruz Koca'nın torunu yere düşer. Onu aslanlar bulur ve büyütürler. Oğuzlar yurtlarına geri döndüklerinde aslan gibi hareket eden bu çocuğu bulurlar. Çocuğun Aruz Koca'nın torunu olduğu anlaşılır. Dede Korkut onun insanlarla yaşaması gerektiğini anlatır. Adını da Basat koyar. Basat'ın Tepegözü öldürdüğu hikâyede “Basat okuduğu bir şiirde babamın adını sorarsan Kaba Ağaç'tır. Anamın adını sorarsan Aslan Kağan'dır” ifadesi yer almaktadır. Bu çerçevede Basat'ın bir ağaç kovuğunda dişi bir aslan tarafından yetiştirildiği anlatılmaktadır. Hikâye dişi aslan vurgusu ve bir insan evladını büyütmesi, aslanın annelik ve şefkat yönünü de vurgulamaktadır. Bu bakımdan aslan figürü diğer kültürlerden farklı bir mitolojik karakter de kazanmaktadır. Aynı zamanda aslanın ağaç ile birlikte ifade edilmesi, Türk sanatında görülen hayat ağacı kompozisyonun içinde aslanın yerini anlamlı kılmaktadır. Dede Korkut, ongunu kuş olan bir kavimden bahsederken “Bir gün Ulaş'ın oğlu kahramanların aslanı tüylü kuşun yavrusu bedbahtların ümidi Amid nehrinin aslanı” demektedir. Aslan aynı zamanda Salur Kazan'ın tutsak olup oğlu Uruz'un çıkardığı hikâyesinde “Ala gözlü helalini yüklü koydun aslan oldu”, sözleriyle aslanın kurtta olduğu gibi, erkek evlat anlamına geldiği anlaşılmaktadır. Aslan, erkek gibi dövüşen kadın kahramanlar için kullanılmıştır. Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı hikâyesinde, Kan Turalı uyurken gelen düşmana saldırıp yenen Selcan Hatun'u överken: “ aslan uruğu, sultan kızı” biçiminde övmektedir. Bu hikâyede de yine Basat'ın hikâyesinde olduğu gibi dişi aslan vurgusu dikkat çekmektedir. (Tuncer, 2012: 142-143).

Hoca Ahmed Yesevî'nin Divân-ı Hikmet'ini incelediğimizde, O'nun, Hz. Ali'yi konu edindiği Hikmetinde, Hz. Ali'yi Huda'nın aslanı olarak gördüğünü ve bu şekilde ifade ettiğini görmekteyiz. şöyle ki:

Dördüncüsü dost olan şîr-i Hudâ Ali'dir,

Hem miraçta yâr olan şîr-i Hudâ Ali'dir.

Dediği sözü rahmani, görsen yüzü nurani,

Kâfirlerin kıranı şîr-i Hudâ Ali'dir.

Himmet kuşağı belinde, Mevlâ'nın yâdı dilinde,

Zülfikar'ı elinde şîr-i Hudâ Ali'dir.

Divan- Lügat'it Türk'te aslan maddesi şöyle yazılmış:

Arslan: arslan, hanlara da bu unvan verilir.

Divan- Lügat'it Türk'te aslanla ilgili olarak pek çok atasözü ve deyim geçmektedir. Şöyle ki: "Alın arslan tutar, küçin sıçgan tutmas": Hileyle arslan tutulur, güçle sıçan tutulmaz. İnsanların işlerinde güç kullanarak bir sonuca ulaşmalarının zor olduğu, dolayısıyla her işte kolay yöntemlerin araştırılıp bulunması gerektiği ifade edilmektedir. Bundan başka; "arslan karısa sıçgan ötin közedür: Kocayan arslan, sıçan deliğini gözler, arslan kökrese at ayakı tulaşır: Arslan kökrese atın ayakları dolaşır.

Alımçı arslan berimçi sıçgan = alıcı arslan, borçlu sıçan. Alacaklı borcunu alabilmek için adeta bir aslan gibidir fakat borçlu olan ise korkudan sıçan gibidir (Kaşgarlı Mahmut, 1985: 75).

Alın aslan tutar; küçin oyuk tutmas-al ile aslan tutulur, güç ile bostan oyuğu tutulmaz. Yani, hile ile aslanı bile yakalamak mümkünken, zorla bostanlara dikilmiş oyuğu bile tutmak mümkün değildir denilmek istenmiş (Kaşgarlı Mahmut, 1985: 81).

Öpkem kelip ogradım,

Arslanlayuk ökredim,

Alplar başın togradım,

Emdi meni kim tutar.

Günümüz Türkçesiyle; "Öfkem geldi, uğradım, arslan gibi kükredim, yiğitlerin başını doğradım. Şimdi beni kim tutar?"(Kaşgarlı Mahmut, 1985: 125).

Enüklüğ arslan-Yavrulu aslan (Kaşgarlı Mahmut, 1985: 153).

Ol mening birle arslandan ertişti - O, benimle arslanın yanından geçmekte yarıştı (Kaşgarlı Mahmut, 1985: 231).

Enükledi: İt enikledi - köpek enikledi. Arslanın yavrulaması durumunda da: arslan enükledi, denir (Kaşgarlı Mahmut, 1985: 308).

Arslan karısa, sıçgan ötin ködhezür. (Arslan yaşlanırsa-kocarsa, yakalamak için fare deliğini bekler) (Kaşgarlı Mahmut, 1985: 263).Eski Türklerde, "Arslan ihtiyarlarsa, fare deliğini beklermiş" diye bir atasözü de vardır (Ögel, C. 2, 1995: 546).

Arslan kökredi: Arslan kükredi (Kaşgarlı Mahmut, 1985: 282).

İslami döneme ait ilk Türk eserleri arasında müstesna bir yere sahip olan Yusuf Has Hâcib'in Kutadgu Bilig'inde de aslan çeşitli simgesel anlamlarıyla kullanılmıştır.

Askeri översen, eliyle aslan tutar. Atı okşarsan uçan kuşa yetişir, ifadeleriyle insanların hizmetindekilere ve emri altında bulunanlara özgüven aşılacak şekilde davranmasının önemi üzerinde durulmuştur.

Kutadgu Bilig'de aslan, öğüt vermek amacıyla bir benzetme ögesi olarak sıkça geçmektedir. Örneğin dilin faydaları ve zararlarını anlatırken: "Dil aslandır, bak eşikte yatar, ey ev sahibi dikkat et senin başını yer" ifadesini kullanmıştır. İyiliğin faziletini

anlatmak için: “Bu cihana hâkim olmak için bin türlü erdem gerek, yaban eşeğini alt etmek için aslan olmak gerek” biçiminde bir ifadeye başvurmuştur. Kutadgu Bilig’de aslan, hamiyet ve yiğitlik simgesi olarak görülmüştür. Bir komutanın nasıl olması gerektiğini öğütlediği bölümlerde “Onun yüreği harpte aslan yüreği gibi ve dövüşte de bileği kaplan pençesi gibi olmalıdır. / Aslan gibi hamiyeti yüksek tutmalı; baykuş gibi geceleri uykusuz geçirmelidir. / Uyanık beyin askeri, ejderha kumandasında aslana binmiş kılıç, kamçılı orduya benzer. / Kahraman; yiğit asker görünce aslan kesilir; seğirtir ya öldürür ya da vuruşarak ölür.” biçimindeki ifadelerle aslan figürüne cesaret ve savaşçılık anlamlarının yüklendiği gözlemlenebilmektedir. Yine Kutadgu Bilig’de güneş ile aslan arasındaki astrolojik ilişki de vurgulanmaktadır: “Bu güneşin burcu aslandır ve bu burç yerinden kıpırdamaz. Yerinden kıpırdamadığı içinde evi de bozulmaz. / Bak aslan komşusu buğday başıdır (Başak) sonra çadan (akrep) ve yay’ın arkasında Ülgü (terazi) gelir”, ifadeleriyle güneşin aslan burcunda olduğunu belirtmektedir (Tuncer, 2012: 141-142).

Divan edebiyatında ise aslan sembolü yine kimi zaman güç ve kuvveti kimi zaman da sevgilinin yüzünü temsil eder. Divanlarda aslan manasında gazanfer, hizebr gibi kelimeleri görmek de mümkündür. Şiirlerde şîr-i neyistân tamlaması da kullanılmıştır. Şîr-i neyistân, kamışlıkta yatan aslan manasındadır. Bu minvalde Sâdî, “Aslanlar ekser kamışlıkta yatarlar, karınca havfından. Zîrâ karınca yavrularının kulağına girip helak ederler”, demiştir. (Gök, Abbasoğulları, 2015: 147-148).

Ziya Paşa’nın: Yaktın nice cânları o nezaketle tebessüm,

Şîr’in dahi kasdetmesicâna gülerektir, şeklindeki beytinde ise, aslanın canlara sinsî bir gülümsemeye kastetmesi gibi sevgili de nezaket dolu bir tebessümüyle âşıkların canlarını yakar” demektedir.

Yavuz Sultan Selim’e ait şiirde ise padişah aslanların bile kendisinin gücü karşısında parça parça olduğunu, ancak; feleğin onu bir gözleri ahı karşısında aciz bıraktığını;

Şîrler pençe-i kahrımdan olurken lertzân,

Beni bir gözleri âhûya zebûn etdi felek, dizeleriyle ifade etmiştir.

Günümüz Türk Edebiyatına geldiğimizde ise Cumhuriyet dönemi şairlerinden Millî Şair Mehmet Âkif Ersoy, tembellik karşısında azim ve çalışmayla yırtıcı aslan gibi olunması gerektiğini nasihat ederken şöyle bir teşbih yapmıştır:

Fakat işittiği bir sesle silkinir, uyanır:

Dolaş da yırtıcı aslan kesil behey miskin!

Niçin yatıp, kötürüm tilki olmak istersin?

Elin, kolun tutuyorken çalış, kazanmaya bak,

Ki artığınla geçinsin senin de bir yatalak.”

Mehmet Âkif, Asım’ın neslinin faziletini soranlara

... -Ne fazîlet mi? Çocuklar koşuyor, aç çıplak,

Cepheden cepheye aslan gibi hiç durmayarak.

Yine vardır bir ölüm korkusu aslan da bile;

Yüz göz olmuş bu çocuklar ölümün şahsıyla!...

diye cevap vererek onların yiğitliğine dikkat çekmiştir.

5. Aslan Kelimesinin İsim ve Unvan Olarak Kullanımı

Aslan adı ve unvanı, Türklerde bilinen en eski devirlerden beri kullanılmaya başlanmıştır. Türk kültür çevresinde Kök Türkler, Uygurlar, Karahanlılar ve Selçuklularda aslan ismi başta hükümdarlar olmak üzere, devlet ileri gelenlerinin isimleri olarak devam etmiştir. Bu isim tek başına kullanıldığı gibi, Ak Arslan, Alp Arslan, Gök Arslan, Kara Arslan, Kutlu Arslan vb. şekilde diğer isimlerle birlikte de kullanılmıştır (Durmuş, 2012: 1208). Türklerde aslan ismi, hükümdar, komutan ya da kahramanlarda görülür. Türklerde, güç ve liderliğin simgesi olarak görülen aslan cesareti ve savaşçı özellikleri nedeniyle devlet, hanedan ve hükümdar sembolü olarak kullanılmıştır. Bu doğrultuda hükümdarlara aslan sözcüğünü içeren hitap biçimleri gelişirken, unvan, ad veya sıfat olarak “aslan” ismine sıklıkla rastlanmaktadır (Tuncer, 2012: V, 145).

6. Türk Sanatında Aslan

Dünya tarihinde geriye doğru gittiğimizde şimdiye kadar ulaşabildiğimiz en erken M.Ö. 8 binli yıllara tarihlenen Şanlıurfa'daki Göbekli Tepe'de aslan sembollerinin bulunduğu taşlardan itibaren aslan motifi tüm dünya tarihinde ve yeryüzü coğrafyasında güç-kuvvet, liderlik, cesaret, asalet kavramlarının bir simgesi olarak görülmüş ve bunu ifade etmek amacıyla güzel sanatların hemen her kolunda kendisine yer bulmuştur.

Kaynaklara dayalı olarak hakkında kesin bilgilere ulaşabildiğimiz ilk Türk Devleti olan Hunlardan günümüze kadar ulaşabilen önemli eserlerin hemen hepsi Pazırık, Noin-Ula, Şibe, Katanda, Tüekta, Başadar, Berel ve Ak-Alaha gibi kurganlarda yer almaktadır. Bunlar Moğolistan, güney Sibiryaya ve Ordos'ta bulunmaktadır (Rudenko, 1970: 26). Hunlara ait elde edilen birçok sanat eserinde en dikkat çekici unsur grifonların bol miktarda kullanılmasıdır. Grifon, aslan benzeri bir yırtıcının gövdesine, kartal kanatlarının monte edilmesiyle oluşmaktadır. Sembolik anlamda inançların sonucu olarak ortaya çıkan grifon koruyuculuk ve kötü ruhları kovan başlıca özelliği ile birlikte uğur getiren, baharın müjdecisi, şifa veren ve uzun ömürle ilişkilendirilen fantastik bir hayvandır. Dünyevi ve siyasal gücü temsil eder. Dik kulakları dikkati, açık kanatları çevikliği, hakimiyet gücünü ve belki de bağımsızlığını, aslan özellikleri de cesareti ve yine hızı betimler. Göğün hakimi, sonsuzluk sembolü kartal ve yerin kralı aslan özelliklerini taşıyan grifon başka bir görüşe göre, kartal olarak imparatorun, aslan olarak halk gücünün işaretidir (Çengel, 2016: 406). Hun Dönemine ait ve kurganlardan çıkarılarak günümüze kadar ulaşan pek çok eser bulunmakla beraber üzerinde aslan figürlerinin bulunduğu en önemli eserler: Esik Kurganı'ndan çıkarılan; “Altın Elbiseli Adam” ve Pazırık kurganından çıkarılan; “Pazırık Halısı”dır. Her ikisi de daha Hun Döneminde Türk sanatının ulaştığı zirveyi gösteren muhteşem eserlerdir.

Resim 3: Hun Dönemine ait bordürlerinde aslan motiflerinin yer aldığı Pazırık halısı (Sürmeli, 2014: 360)

Resim 4: Hun Dönemine ait Esik Kurganından çıkarılan altın madeninden yapılmış ve üzerine aslan başta olmak üzere pek çok hayvanın altın plakalar şeklinde işlendiği "Altın Elbiseli Adam" www.irfankaygisiz.com/2018/08/11/altin-elbiseli-turk-prensi-esik-kurgani-issik-kurgani/ (Erişim Tarihi: 29. 04. 2019).

Türk tarihinde Türk adıyla kurulmuş olan ilk siyasi yapı olma özelliği taşıyan Kök Türk Devleti tarafından yapılmış olan ve Orhun Abideleri ya da Göktürk Yazıtları ismiyle anılan eserler Türk Tarihi ve Edebiyatı'nın ilk yazılı kaynaklarıdır. Bilge Kağan, Kültigin, ve Tonyukuk adına dikilen anıtlar Orhon Irmağı kıyısındadır. Bilge Kağan ve Kültigin'e ait mezarlar Türk sanatının bilinen en eski aslan heykellerinin bulunduğu yerler olması anlamında da önem arz etmektedir. Bu iki aslan heykelinin anıtlığın girişine karşılıklı olarak yerleştirilmiş olduklarını söyleyebiliriz. Hatta oturur haldeki bu aslan heykellerinin başları da biraz bükük olarak yapılmıştır. Bu durumda anıtlığın doğu tarafta girişine konulan aslanlardan sağ taraftakinin başının sağa, sol taraftakinin başının da sola çevrilerek, karşıdan anıtlığa gireceklere bakar şekilde tasvir edildikleri anlaşılmaktadır. Bu aslan heykellerinin kapıyı korur şekilde düşünüldükleri görülmektedir (Durmuş, 2012: 1208). Kronolojik olarak bakıldığında Kök Türk Devleti'nden sonra kurulan Tuna Bulgarları da Pliska'da yapılan kazılara göre kale

kapısında arslan heykeli yapmışlardır (9. asır). Ayrıca, Kuzey Altaylarda bulunan diğer aslan heykelleri bu geleneğin eski Türk kavimlerinde bir devamlılık gösterecek şekilde mevcut olduğunu gösterir (Öney, 1971: 32).

Türk sanatında aslan figürleri daha çok Budizm’le birlikte görülmekle beraber, Altaylarda Pazırık kurganlarından çıkarılan eserler üzerinde aslan-grifon tasvirlerine rastlanması, bu hayvanın Türklerde daha erken devirlerden itibaren tanındığını gösterir (Çoruhlu, 2002: 164; Çoruhlu, 1999: 149). Budist etkilerin Türk sanatına girişiyle aslan figürü diğer figürlere kıyasla daha çok yayılmıştır. Budizm’in benimsenmesinden sonra Türk sanatında ve ikonografisinde pars ve kaplan figürleri taşıdıkları anlamları aslan figürüyle paylaşmışlardır. Aynı zamanda on iki hayvanlı Türk takviminde de yıl sembolü olarak kaplanın yerine zaman zaman aslan kullanılmaya başlanmıştır. Bazı örneklerde aslan figürünün kaplan ve pars figürüne benzer biçimde tasvir edilmesi bu alışkanlıklarla açıklanabilir. Kök Türkler devrinde VI. yüzyılda Taspar Kağan, Budizm’i kabul etmesinden sonra aslan unvanını almıştır (Esin, 2006: 304). Aslan, Budist Türkler arasında ve sanatında bazen bir Tanrı bazen de hükümdarın kendisini ya da oturduğu tahtı simgeler. Budist Türk sanatında ve diğer Budist sanatlarda aslanın beyaz, kıvı, sarı ya da kara olarak düşünüldüğünü görürüz. Bu renklerin bazıı muhtemelen yön ve renk simgeçiliği ile ilgilidir (Özkartal, 2012: 66). Budizm’le gelen aslan figürü özellikle Uygur resimlerinde sıkça görülür. Uygur eserlerinde alp heykellerini aslanlar taşımaktadır. Türkistan’daki Türk beylerinin 7. ve 8. yüzyıllarda bastırdıkları paralarda aslan figürü vardır. 9. yüzyılda Türk hakanları pars ve kaplanın yanı sıra aslan figürünü de hanedan simgesi olarak kullanmışlardır (Esin, 2006: 304).

Türk ikonografisinde aslan-öküz mücadele sahnesi önemlidir. Işığın karanlığı mağlup etmesini anlatır. Aslan, Güneş ile Boğa-Öküz ise Ay ile ilişkilendirilir. Bu ikisi gündüz ve geceyi de sembolize eder. Aslan gündüz ve ışık ile ilişkilendirilir, karanlık ile mücadele eder, öküz ile sembolize edilen karanlık ve cehaleti yener ankaenstitusu.com/turk-budizmi-turk-budist-kozmoloji-ve-mitolojisi (Erişim Tarihi: 06. 12. 2017). Ay ve Güneş, Orta Asya’dan beri Türklerde iki sembol olarak kullanılmıştır. Yakutlara göre Güneş ve Ay iki kardeşdir, kahramanlar onlardan türer. Altaylara göre de Ay ata, Güneş anadır. Bu durumda, bu iki gezegen totem olarak da kullanılmıştır. İncir Han’da olduğu gibi diğer gezegen burç kabartmaları olmadan tek başına tasvir edilen aslan Güneş bu durumda arma da olabilir. Bu hanın III. Gıyasettin Keyhusrev tarafından yapıldığı bilinmektedir. Aynı Sultana ait paralarda görülen eş Aslan-Güneş tasvirleri bu motifin III. Gıyasettin Keyhusrev’in arması olduğunu gösterir (Öney, 1971: 39).

Anadolu Selçuklu Devleti zamanında aslan figürü, diğer birçok başka figürlerde görülen sembolizmle eşdeğer bir gelişim göstermiştir. Anadolu Selçuklu dönemine ait aslan motifinin kullanıldığı birçok eser günümüze kadar ulaşmakla birlikte aşağıya bununla ilgili iki örnek alıyorum.

Resim 5: Erzurum'da ki Yakutiye Medresesi Taç Kapısında bulunan aslan motifleri www.google.com.tr/search?q=erzurum+yakutiye+medresesi&tbm ve www.ikikapilihan.com/2015/09/04/erzurum/ (Erişim Tarihi: 09.05.2018).

Resim 6: Kayseri Gevher Nesibe Darüşşifası Taç Kapısı ve Aslan Motifi Süslemesi.¹

7. Bayrak, Sikke ve Armalarda Aslan Sembolü

Aslan bayraklarda otorite, güneş, ihtişam, cesaret, asalet gibi anlamları simgelemektedir (Yiğit vd., 2011: 55). Türk kültüründe aslan güç ve kuvvetin sembolü olarak önemli bir yer tutar. Bu nedenle aslan başı bayrak ve sancaklarda sembol olarak kullanılmıştır (Yardımcı, 2007: 69).

Türkler'in aslanı, yalnızca bir sanat sembolü olarak değil hukuki bir sembol olarak da, bayraklar, sikkeler ve armalar üzerinde, kullandıklarını biliyoruz. Türklerden başka Asurlular, Hititler ve Sasanilerin de arslan motifini bu şekilde kullandıkları biliniyor.

¹23 Mayıs 2017 tarihinde Kayseri'de ki Gevher Nesibe Darüşşifasını ziyaretim esnasında çektiğim fotoğraflar.

Firdevsi'nin Şehname isimli eserinde de aslan motifi kullanılır. Fuat Köprülü, Firdevsi'nin Şehnamesinde aslan motifi kullanımının belki de Gazneli bayraklarındaki aslan resminin etkisiyle olabileceğini aynı durumun Mısır'da kurulan Türk Devleti Tolunoğulları Devleti'nin bayrağından etkilenen Fatimilerde de ortaya çıktığını ifade etmektedir (Köprülü, C. I, 1978: 605).

Büyük Selçuklular ve onların takipçileri olan Selçuklu ordularında kullanılan çeşitli bayraklar arasında, üzerinde aslan resmi bulunan bayrakların da bulunduğunu, onlar ile çağdaş olan İran şairlerinin birçok şiirlerinden anlıyoruz. Hatta yine aynı şairler, o devirde çetrelere, perdelerin, halıların ve duvara asılan kumaşların üzerinde de aynı motife tesadüf edildiğini, şadırvanlarda taştan bazı eşya üzerine de madenden aslan heykeltikileri konulduğunu söylüyorlar. Sultan Baybars'ın aslanı Orta Çağda birçok batı Hıristiyan sülâlelerinde ve Balkan devletlerinde olduğu gibi, arma olarak kullanıldığını biliyoruz, barsın yani kaplanın aslan ile alâkası göz önüne alınırsa, aslan gibi daima muzaffer olan bir kahraman hükümdarın neden, arma olarak, bu yenilmez hayvanı tercih ettiği kolayca anlaşılır. Baybars, bu aslan şeklini yalnız yaptırdığı binalarda ve kendisine mahsus eşyada değil, bastırıldığı gümüş paralarda da kullanmıştır (Köprülü, C. I, 1978: 605; Köprülü, 2005: 112).

Safevi ordusunda da askeri birliklerin kendi bayrakları (sancak veya flama) olduğu gibi devleti (aynı zamanda Şah'ı) temsil eden yine ordunun taşıdığı bayraklar vardı. Bu muhtelif bayraklarda Kelime-i Şehadet, Kur'an-ı Kerim'den ayetler, Hz. Ali'nin kılıcı Zülfikar ile astrolojik bir motif olarak aslan-güneş resimleri oluyordu. Astrolojide güneş, aslan burcuyla ilişkilendirildiğinden genelde bu iki motif birlikte kullanılmıştır. Safevilerin kullandığı ve daha sonra Kaçarlara da sirayet eden güneş-aslan motifli bayrak şu şekilde yorumlanabilir: Güneş motifi İran'ın efsanevi hükümdarlarından Cemşid'i temsil ederken, aslan motifi de Şii dünyası için ayrı bir önem arz eden Hz. Ali'yi temsil etmekteydi. Böylece Safevi Şahları bünyelerinde iki önemli kimliği birleştirmiş oluyorlardı. Kendilerini Safevilerin devamı olarak kabul eden Kaçarlar da aynı bayrağı kullanmışlar hatta buna bir de kılıç eklemişlerdir. Kaçar bayrağında güneşin önünde duran aslan elinde bir kılıç tutmaktadır. Kaçar bayrağına Safevilerin de kullandığı güneş-aslan motifi yanında daha sonraları 19. yüzyılın ikinci yarısında Nasireddin Şah zamanında bir de kılıç eklenmiştir. Safeviler ve Kaçarların kullandığı güneş-aslan motifli bayrak, biraz değiştirilerek Pehlevi (1925-1979) devrinde de kullanılacaktır. Tabii Pehleviler, aslan motifinin Pers mitolojisindeki efsanevi kahraman Rüstem ile özdeşleştiği vurgusunu yapacaklardır. Safevi Devleti ile çok iyi ilişkileri olan Hindistan'da kurulan bir Türk Devleti olan Babürlülerin bayrağında da aslan vardır. Bu bayrakta, arka planda büyük bir güneş, onun önünde diz çökmüş ve sağ tarafa bakmakta olan bir Arslan motifi görülmektedir (Aydoğmuşoğlu, 2013: 53-58).

Türkler çeşitli dönemlerde aslan figürünü güç ve hâkimiyetin bir sembolü olarak madeni paralar üzerinde kullanmışlardır. Madeni paralar üzerinde de hayvan tasvirlerine ve hayvanlı motiflere rastlanır (Bozkurt, C. 17, 1998: 100). Birçok Anadolu Selçuklu sikkesinde, Güneş (Hurşid) ile tek veya çift aslan motifleri bulunur (Çetin, 2006: 192). Anadolu'daki Danişmentlilerin bazı sikkelerinde aslan bulunduğu gibi, Artuklularda, İlhanlılarda, hatta Osmanlılarda (önce Fatih devrinden başlayarak), Safeviler ve Kaçarlarda aslan motifli sikkelere rastlanır (Çoruhlu, 1995: 117).

Anadolu Selçuklu Devletinde 1237-1246 tarihleri arasında hükümdarlık yapan II. Gıyaseddin Keyhüsrev, çok farklı bir icraatı ile Türk ve İslam tarihine geçmiş

durumdadır: Aslanlı para. Bunun temelinde de Gürcü kökenli eşine duyduğu sevgi yatıyor. II. Gıyaseddin Keyhüsrev, Gürcü Hatuna sevgisini göstermek için onun tasvirini sikke üzerine bastırmıştı. Söz konusu sikkede II. Gıyaseddin Keyhüsrev aslan şeklinde, karısı Gürcü Hatun ise yeni doğan bir güneş (Şır-ü Hurşid) şeklinde tasvir edilmişti. (Dolu, 2013: 40). II. Gıyaseddin Keyhüsrev'e ait figürlü sikkeler arasında, birbirlerine kuyruklarından bağlı bir aslan çiftinin olduğu da bilinmektedir (Eser, 2006: 241). II. Gıyaseddin Keyhüsrev'le başlayan aslanlı para basma bazı Anadolu beylikleri tarafından uygulanmışsa da Türk tarihinde belirgin bir geleneğe dönüşmediği görülmektedir (Dolu, 2013: 40).

Sonuç

Türkçede genel olarak aslan ya da arslan şeklinde kullanımı yaygın olan kelimenin, eski ve yeni Türk şivelerinde arıslan, arıslan, arıslan, arıslan, arıslan, arttan vb. çeşitli şekillerine rastlanır. Türkçede aslan kelimesi ile ilgili mecazi anlam olarak kullanılan pek çok atasözü ve deyim vardır.

Aslan, sembolik anlamlarıyla gerek geçmişte gerekse bugün, dünyanın pek çok toplumunda olduğu gibi Türkler tarafından da kullanılmaktadır. Güç, kuvvet, ihtişam, yiğitlik, cesaret, asalet ve hâkimiyet gibi simgesel anlamlarıyla Türk tarihi boyunca pek çok şekilde kullanılmıştır. Türk tarihinin en başından itibaren aslan birçok Türk Devletinde paraların üstünde, bayraklarda, hükümdar tahtlarında, mimari eserlerde, gerek sözlü gerekse yazılı pek çok edebi eserde kullanılmıştır. Hun Türklerinden başlayarak Kök Türkler, Uygurlar, Karahanlılar (Arslanhanlılar), Büyük Selçuklu, Anadolu Selçuklu Devletlerinde aslan kelimesi kimi zaman doğrudan doğruya hükümdarlara isim olurken kimi zamanda hükümdarlar bu ismi sembolik anlamlarından yola çıkarak unvan olarak almışlardır. Osmanlı Devleti döneminde de güç ve ihtişamın bir göstergesi olarak görülen aslanlar, saraylarda aslanhane denilen özel bölümler yaptırılmak suretiyle beslenmiştir. Fatih'ten itibaren aslanlar için özel yerler bulunduğunu tarihi kaynaklardan öğreniyoruz. IV. Murat, Sultan Abdülaziz, Sultan II. Abdülhamit aslanları çok seven ve besleyen padişahlardır. 1530'da Avusturya elçilik heyeti padişahın huzuruna kabul edilmek üzere saraya girerlerken burada aslanlar görmüşlerdi. Sultan IV. Murat dönemindeki bir resmigeçitte aslanlar da vardı. Sultan Abdülaziz'in bir aslanla güreş yaptığı meşhurdur. Sultan II. Abdülhamid'in ise Yıldız Sarayında aslanhaneleri vardı.

Saadettin Gömeç, Türk Milleti'nde iki büyük kolun yönetim alanında Türk Milletine hizmet ettiğini söylüyor. Kurt (aşına) soyundan gelenlerin hükümdar, Tonyukuk başta olmak üzere aslan soyundan gelenlerin ise vezir olarak Türk tarihinde önemli bir yere haiz oldukları tespitini yapmıştır. Dolayısıyla Türk Devlet geleneğinde kurt ata ile aslan ata kökenliler omuz omuza vererek yüzyıllarca Türk Milletine hizmet ettiler.

Hunlardan itibaren kullanılmaya başlayan aslan isminin en çok ve yoğun olarak görüldüğü devlet Karahanlılardır. Aslan isminin neden bu kadar çok olduğu konusunda iki farklı görüş vardır. Omelyan Pritsak, Karahanlı Devletinin kurucu boylarından birisi olan Çiğil Boyu'nun aslanı ongun olarak kabul etmelerinin bunda büyük rol oynadığını söylerken, Reşat Genç hoca bu görüşe katılmayıp, Karahanlıların kendilerinden önceki başta Uygur Devleti olmak üzere diğer Türkleri taklit ederek bu ismi kullandıklarını söylüyor. Saadettin Gömeç bu konuya daha farklı bir bakış açısı getirerek; Eski Türk devlet teşkilatında kağandan sonra yabgular ve şadlar geldiğini ve ilk önceleri ülkenin

batısındaki ülkelere yabgu olarak tayin edilenlere aslan unvanı verildiğini, ancak sonradan bu geleneğin unutularak Karahanlı ve Selçuklularda hükümdarlar tarafından isim ve unvan olarak aslan kullanıldığı tespitini yapıyor.

Aslan, Türk edebiyatında simgesel anlamlarıyla her zaman kullanılmıştır. Örneğin; Hacı Bektaş Veli Vilayetnamesi'nde, Hacı Bektaş Veli'nin manevi gücünü ifade etmek için çölde karşılaştığı iki aslanın Hacı Bektaş tarafından taş haline getirildiğini ve diğer aslanların da Hacı Bektaş tarafından sıvazlanınca munis birer hayvana dönüştüğü anlatılmaktadır. Bunun yanında Hazreti Ali'yi, Hazreti Hamza'yı aslana benzeten pek çok edebi eser vardır. Divan edebiyatında, tasavvuf edebiyatında, Cumhuriyet Dönemi edebiyatında birçok sanatçı tarafından oluşturulan eserlerde aslan güç, kuvvet, liderlik, asalet, yiğitlik gibi sembolik anlamlarıyla kullanılmıştır.

Türkler aslanı, hukuki bir sembol olarak da, bayraklar, sikkeler ve armalar üzerinde kullandılar. Fuat Köprülü, İrani devletlerde aslan sembolü taşıyan bayrak kullanımının Gazneli Devletinin, yine aynı şekilde Fatimi Devletinin aslanlı bayrak kullanımının Tolunoğulları Devletlerinin etkisiyle olabileceğini tespit ediyor. Dolayısıyla hem Gazneli hem de Tolunoğulları Devletlerinde aslan motifi taşıyan bayraklar olduğu anlaşılıyor. Büyük Selçuklular ve halefleri Anadolu Selçuklu ordularında kullanılan çeşitli bayraklar arasında, üzerinde aslan resmi bulunan bayrakların da bulunduğunu anlıyoruz. Hatta çetrelere, perdelerin, halıların ve duvara asılan kumaşların üzerinde de aynı motife tesadüf edildiği, şadırvanlarda taştan bazı eşya üzerine de madenden aslan heykelcikleri konulduğu biliniyor. Türk Devletlerinden, İran'da kurulan ve birbirinin devamı olan Safeviler ve Kaçarlar ile Hindistan'da kurulan ve Safevilerden etkilenen Babürlüler bayraklarında aslan ve güneş simgesini birlikte kullandılar.

Türkler, çeşitli dönemlerde aslan figürünü madeni paralar üzerinde de kullanmışlardır. Kök Türk, Anadolu Selçuklu, Danişmentli, Artuklu, Osmanlı (Fatih devrinden başlayarak), Safevi ve Kaçar Türk Devletlerinde aslan motifli sikkeler kullanılmıştır.

KAYNAKÇA

- ABİK, A. D. (2009), "Kutadgu Bilig'de Hayvan Adları", *Journal of Turkish Studies Festschrift in Honor of Cem Dilçin Armağanı I*, Harvard, Volume 33/1, ss. 1-32.
- ALP, K. Ö. (2009), *Orta Asya'dan Anadolu'ya Kültürel Sembollere Giriş*, Ankara: Eflatun Yayınevi.
- AYDOĞMUŞOĞLU, C. (2013), "Safevi, Kaçar ve Babür Bayrakları Üzerine Bir Değerlendirme", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, S. XIII / 2, ss. 51-59.
- AZZAVİ, A. (1940), İbn Hassül'ün Türkler Hakkında Bir Eseri, *Belleten*, C. IV, ss.14-15.
- BOZKURT, N. (1998), "Hayvan", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 17, ss. 99-101.
- BÜYÜK LÜGAT VE ANSİKLOPEDİ* (1981), C. I, İstanbul: Meydan Yayınevi.
- ÇAĞBAYIR, Y. (2007). *Ötüken Türkçe Sözlük*, C. I, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- ÇENGEL, Z. Ç. (2016), "Türk Kültüründe, Grifon Figürünün Hun Türklerindeki Yaygın Kullanım Alanları İle Selçuklu Türklerindeki Kullanım Alanlarının Karşılaştırılması", *III. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu Kitabı*, ss. 405-410.
- ÇETİN, K. (2006), "İran'dan Anadolu'ya Selçuklu Paraları", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.29, ss. 183-194.
- ÇORUHLU, Y. (1995), *Türk Sanatında Hayvan Sembolizmi*, İstanbul: Seyran Yayınları.

- ÇORUHLU, Y.(1999), *Türk Mitolojisinin ABC'si*, , İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- ÇORUHLU, Y. (2002), *Türk Mitolojisinin Anahatları*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- DOLU, Ş. (2013), *Aslan Kral Değildir*, İstanbul: Hayat Yayınları.
- DURMUŞ, İ. (2012), “Bilge Kağan-KölTigin Anıtlıklarının Kalıntı-Buluntuları Ve Türk Kültür Tarihi Açısından Değerlendirilmesi”, 38. *ICANAS-Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi Bildirileri*, C. III, Ankara: Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, ss. 1191-1215.
- EBERHARD, W. (1942), “Çin Kaynaklarına Göre Orta ve Garbi Asya Halklarının Medeniyeti”, Çev. Mecdut Mansuroğlu, *Türkiyat Mecmuası*, C. 7, Ankara: ss. 125-191.
- EBERHARD, W. (2000), *Çin Simgeleri Sözlüğü*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- ESER, E. (2006), “Anadolu Selçuklu Dönemi’nde Sultani Pul: Sikke II. GıyaseddinKeyhüsrev Dönemi Figürlü Sikkeleri”, *IX. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu*, Erzurum: ss. 239-248 .
- ESİN, E. (2006), “Alp Şahsiyetinin Türk Sanatında Görünüşü”, *Türklerde Maddi Kültürün Oluşumu*, İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- GENÇ, R. (2002), *Karahanlı Devlet Teşkilatı*, , Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- GÖK,B., ABBASOĞULLARI,G.(Bahar-2015), “Harakânî Menkıbelerinde ve Kültürümüzde Aslan Figürü”, *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S: 15, ss. 135-159.
- GÖMEÇ, S. (2014), *Türk Tarihinden İzler II*, Ankara: Berkan Yayınevi.
- İZGİ, Ö. (1989), *Çin Elçisi Wang Yen-Te'nin Uygur Seyahatnamesi*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- KAŞGARLI MAHMUT (1985), *Divanü Lügat-it Türk Tercümesi-I*, Çeviren: Besim Atalay, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KONYALI, H. (1951), “Arslan ve Türkler”, *Tarih Hazinesi*, Ülkü Kitap Yurdu, S. 5, , ss. 247-256.
- KÖPRÜLÜ, M. F. (1978), “Arslan”, *MEB İslam Ansiklopedisi*, C. I, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, ss. 598-609.
- KÖPRÜLÜ,M. F. (2006), *İslam ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- KUCUR, S. S., “İbn Hassûl”, *T. D. V. İslam Ansiklopedisi*, C. 20, 1999, ss. 29.
- MAZLUM, Ö. (2011), “Rengin Kültürel Çağrışımları”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 31, ss. 125-137.
- METİN, T. (2017), “Sultanlığı Meşruiyet Kazanmamış Bir Selçuklu Şehzadesi: Tuğrul Arslan”, *USAD*, S. 6, ss. 35-52.
- PARLATIR, İ., GÖZAYDIN, N., ZÜLFİKAR, H. vd. (1998), *T. D. K. Sözlük*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- ÖGEL, B. (1995), *Türk Mitolojisi*, C. 2, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- ÖNEY, G. (1971), Anadolu Selçuk Mimarisinde Aslan Figürü, *Anadolu (Anatolia)*, S. XIII, s. 1-64.
- ÖZKARTAL, M. (2012), “Türk Destanlarında Hayvan Sembolizmine Genel Bir Bakış (Dede Korkut Kitabı'ndan Örnekler)”, *Milli Folklor*, Sayı: 94, ss. 58-71.
- ÖZTUNA, Y. (1998), *Türk Tarihinden Portreler*, İstanbul: Ötügen Neşriyat.
- PAKALIN, M. Z. (1993), *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Sözlüğü*, C. 1, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1993.
- PINARBAŞI, S. Ö. (2004), *Çağlar Boyu Tahtın Simgesel Anlamları Işığında Türk Tahtları*, Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

- PRİTSAK, O. (1977), “Kara-Hanlılar”, *MEB İslam Ansiklopedisi*, C. 6, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, ss. 251-273.
- RUDENKO S. I. (1970), *Frozen Tombs of Siberia*, London.
- SALMAN, H., ÖZGÜDENLİ, O. G. (2013), “Yabgu”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 43, ss.170-171.
- SEVİM, A., MERÇİL, E. (1995), *Selçuklu Devletleri Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- SÜMER, F. (1999), *Türk Devletleri Tarihinde Şahıs Adları*, C. I, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- SÜRMEİLİ, K. (2014), “Konya Selçuklu Halı Motiflerinin Exlibrislerde Yorumlanması”, *Tarih Okulu Dergisi*, Yıl 7, Sayı XVII, ss. 359-374.
- ŞAPOLYO, E. B. (1972), *Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, Ankara, Güven Matbaası.
- “ANADOLU’DA ASLAN”, *Bilim ve Teknik Dergisi*, ss. 92-93, 2011.
- ŞEŞEN, R. (2003), “İbn Hassül’ünTafdil El-Etrak Ala Sair El-EcnadAdlı Risalesinin Tercümesi”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S. 38, ss. 119-142.
- TEZCAN, M. (2012), “Yabgu Unvanı Ve Kullanımı (Kuşanlardan İlk Müslüman Türk Devletlerine Kadar)”, *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]*, S. 48, Erzurum: ss. 305-342.
- TİETZE, A. (2002), *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügati*, C. I, İstanbul: Simurg Yayıncılık.
- TUNCER, A. (2012), *Anadolu Türk Sanatı Döneminde Aslan Figürü*, Doktora Tezi, İstanbul.
- TÜKEL, U., ARSAL, S. Y. (2014), *Sözden İmgeye Batı Sanatında İkonografi*, İstanbul:Kabalıcı Yayınları.
- YİĞİT, A., ÇAKIR S., YILDIZ, G., ASLIM G. (2011), “Bayraklarda Kullanılan Hayvan Figürleri Üzerine Bir İnceleme”, *Veteriner Hekim Derneği Dergisi*, S. 82-2, ss. 51-58.
- YARDIMCI, M. (2007), *Destanlar*, Ankara: Ürün Yayınları.
- WEB Kaynakları:
- www.ankaenstitusu.com/turk-budizmi-turk-budist-kozmoloji-ve-mitolojisi/ (Erişim Tarihi: 06, 12, 2017).
- www.dusunuyorumdergisi.com/aslan-sembolu-uzerine/ (Erişim Tarihi: 06.12.2017).
- www.google.com.tr/search?q=erzurum+yakutiye+medresesi&tbm (Erişim Tarihi :09.05.2018),
- www.ikikapilihan.com/2015/09/04/erzurum/. (Erişim Tarihi: 09.05.2018).
- www.irfankaygisiz.com/2018/08/11/altin-elbiseli-turk-prensi-esik-kurgani-issik-kurgani/ (Erişim Tarihi: 29. 04. 2019).
- www.turkctarih.com/gokturk-kaganli-donemi-turk-madeni-paralari-2/, (Erişim Tarihi: 06.12.2017).